

Тетяна Поліщук,
провідний редактор НБУВ,
e-mail: polityana@ukr.net

Запозичення економічних термінів у реферативній базі даних "Україніка наукова"

Висвітлено сучасні тенденції розвитку вітчизняної термінології, зокрема економічної. Розглянуто питання запозичень в економічній термінології та їх вплив на лексико-семантичний розвиток української мови. Проаналізовано різноманітні підходи до класифікації термінів та їхніх видів, а також ступінь поширеності цієї лексики. Досліджено стан фіксації новотворів у словниках. З'ясовано роль англословних запозичень в українській фінансово-економічній терміносистемі та вказано на негативні аспекти цього явища. Приділено увагу особливостям визначення варіативності, синонімії, дублетності термінів, професіоналізмів і витлумачено специфіку їх використання в українській мові як повноправних об'єктів її сучасної системи. Розглянуто процеси появи росіянізмів, англіцизмів та інтернаціоналізмів в українській мові. З'ясовано позамовні та внутрішньомовні чинники запозичень у досліджуваній системі. Приділено увагу питанням складності форми терміна. Визначено роль термінології у формуванні мовної професійної компетенції фахівців будь-якої галузі, зокрема економічної. Розглянуто проблему статусу питомих народної основи у створенні наукового тезаурусу. Схарактеризовано загальнозживаність терміна, його зрозумілість аудиторії, а також уточнено, чи виникає потреба в його тлумаченні. Зауважено про особливості економічного тексту, який може мати різне цільове призначення і, відповідно, різну наповненість матеріалу. Проаналізовано аспекти доцільності використання іноземних запозичень наукової термінології, якщо наявні питоми відповідники, котрі повною мірою віддзеркалюють значення нового поняття. Зазначено, що явища глобалізації та інтернаціоналізації також суттєво впливають на розвиток терміносистеми. Дослідження проведено на основі матеріалів РБД "Україніка наукова".

Ключові слова: термін; термінологія; запозичення; економічні терміни; вживаність терміна; національні відповідники; економічний текст; інтернаціоналізм; фахова лексика

Постановка проблеми. Розглядаючи особливості сучасної української термінології, наголошуємо на потребі поглибленого вивчення комунікативно-стилістичного функціонування економічних термінів для їх майбутньої стандартизації й кодифікації. Поповнення та класифікація термінів відбувається за різноманітними показниками (мова походження, складність форми, системотвірні чинники, калькування тощо). Наукове обґрунтування доцільності вживання певного терміна має бути закріплено в системі мови, оскільки питома частиною сучасної терміносистеми є запозичення, яких особливо багато в економіці та філології (за підрахунками науковців, від 10 до 60% загального словникового складу!). Окрім того, слід зосередити увагу на низці лексем, котрі не мають чіткого визначення чи взагалі не увійшли до словника, що спонукає звернутися до аксіоми "золотої середини" терміна, тобто одне поняття — одне слово (сема).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Запозичення іншомовної лексики в українську мову становило предмет багатьох досліджень ХХ і ХХІ ст. Зокрема, С. Рижикова, Л. Чурсіна, Д. Мазурик вивчали словотвірне освоєння запозичень; О. Стишов і О. Тодор — запозичення термінів як засіб збагачення лексичного складу мови; В. Симонок — лексико-семантичну рецепцію іншомовних слів в українській мові; С. Федорець — англійські запозичення в мові сучасної української реклами; Н. Попова, Л. Архипенко, А. Ломовцева зосередилися на питаннях структурно-семантичних особливостей новітніх лексичних запозичень з англійської мови в українську та рівні їх адаптації; англословні запозичення в українській науково-технічній термінології дослідила І. Скорейко-Свірська; об'єктом уваги С. Стецюк стала взаємодія національних та іншомовних одиниць у термінології гуманітарних наук [12].

Нині економічну термінологічну систему української мови досліджують М. Вакулєнко [1; 2], Н. Єльнікова [3], І. Кочан [5; 7], Г. Чорновол, Т. Дячук, Д. Шапран, Н. Пілецька [8], Л. Гаращенко, Н. Краснопольська, Л. Боднарчук, Л. Пшенична [10], Д. Яковчук [14] та інші.

Мета статті — розглянути особливості запозичення економічних термінів на основі аналізу матеріалів реферативної бази даних "Україніка наукова".

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення баз даних і поповнення-переклад термінів у міжмовній системі є вагомим чинником, що впливає на формування сучасної наукової терміносистеми. Звідси постає одне з ключових питань української термінології як науки, а саме використання національних відповідників міжнародних термінів. Варто зазначити, що у вітчизняних довідникових словниках питоми відповідники міжнародних термінів наведено на другому місці. Це насамперед стосується дво- і більшемовних словників. На лексичний вибір значно впливають смакові вподобання, але вкрай складно спрогнозувати, яке слово приживеться, а яке — ні.

Зосереджуючи увагу на важливості прозорості внутрішньої форми термінів, утворених на основі лексем рідної мови, зазначимо, що синонімія та дублетність — ефективний засіб розвитку й добору точніших, лаконічніших та актуальніших понять. Складність форми українського терміна компенсується його прозорістю. Отже, лише широко практикуючи "національний" термін, можна говорити про багатство й вживаність питоми української лексики.

Досліджуючи сучасні економічні та політичні трансформації в нашій державі на основі аналізу масиву реферативних текстів, представлених у РБД "Україніка наукова", мусимо констатувати появу нових понять і явищ, що потребують визначення.

Зокрема, процеси формування та реформування економіки, вихід на зовнішні ринки нових виробничих, комерційних і маркетингових структур стимулюють запозичення відповідних понять [12]. Отже, актуальним є завдання опису фінансово-економічних термінів з метою їх уніфікованого вживання та можливості адекватного (семантичного) перекладу українською мовою англійських текстів економічної тематики, що сприятиме укладанню тлумачних і перекладних словників фінансово-економічної термінології, розвитку теорії й практики перекладу українською мовою англомовних текстів економічного характеру.

Одним із пріоритетів термінотворення має бути використання ресурсів рідної мови, а співвідношення між національним і міжнародним складниками у термінологічних системах варто встановити в раціональних пропорціях [13, с. 6]. Водночас науковці працюють і в зворотному напрямі, активно впроваджуючи національні варіанти іншомовних термінів (*дилер* — *посередник*, *перекупник*; *дефолт* — *невиконання грошових зобов'язань*; *дисконт* — *знижка*; *провайдер* — *постачальник*; *дистриб'ютор* — *розповсюджувач*, *торговий представник*; *трейдер* або *мерчандайзер* — *гуртовик*; *маркетолог* — *товарознавець*).

Щоб з'ясувати закономірності розвитку новітньої української економічної термінології, варто простежити динаміку змін її лексичного складу, виявити роль лінгвальних та екстралінгвальних чинників у процесі номінації спеціальних економічних понять [11].

Варто зазначити, що процес засвоєння термінів відбувається під впливом розвитку науки. На початку ХХ ст. їх основу становили слова грецького та латинського походження, тоді як період 1920—1940 рр. характеризувався зросійщенням запозичень. Після 1950-х рр. панівне місце посіли англіцизми, а на початку ХХІ ст. навіть з'явилося поняття "укриш", тобто український варіант англійської мови (*наріція*, *наративний*, *наратор* — *оповідь*, *оповідний*, *оповідач*; *брокер*, *менеджер* — *посередник*, *управлінець*; *прайс-лист* — *цінник*). Наразі радше можна прочитати та почути *мас-медіа*, *ексклюзивний*, *інтерація*, *білборд*, *промоушн*, *кастинг*, аніж *засоби масової інформації*, *винятковий*, *взаємодія*, *панно*, *заохочення*, *конкурсний відбір*. До того ж у наукових текстах запозичене значення терміна має бути чітко обумовленим, інакше його неможливо сприймати однозначно. Перед вибором запозичення насамперед варто віднайти український відповідник, що точно й повністю розкриває суть поняття й не має різночитань у значенні. Залишити запозичену термінологічну одиницю варто лише за умови, що жоден із варіантів не придатний для характеристики явища чи поняття. Брак мовної унікальності негативно впливає на лексико-семантичну систему української мови.

Систематизація й кодифікація вітчизняної термінології, на думку Т. Кияка, має враховувати досвід створення інших національних терміносистем. Учений переконаний, що українська термінологія "повинна формуватися з урахуванням трьох чинників: досвіду найпоширеніших мов розвинених країн світу, найперше — мов-продуцентів тієї чи іншої терміно-

системи; позитивної практики за останні десятиліття термінологічної школи колишнього Радянського Союзу, яка в багатьох аспектах мала місце, і досвіду українського термінотворення за останні сто років у різних регіонах України та за кордоном" [4, с. 9].

Неперервний розвиток науки спричиняє виокремлення в сучасному мовознавстві підгалузей, що поповнюють термінологічний склад лексики української мови. Зокрема, Н. Ляшук в дисертації "Лексична та концептуальна багатозначність лінгвістичної термінології в українській мові" розглянула багатозначність лінгвістичного терміна, що ускладнює його декодування, а також лексикографічне фіксування. З'ясовуючи реальне значення лінгвістичного терміна в лексикографічних працях, слід дотримуватися певних класифікаційних критеріїв, а саме: ставлення до терміносистеми й онтологічний статус. Учена запропонувала власну класифікацію лексично багатозначних лінгвістичних термінів за системотвірними поняттями "лінгвістика/мовознавство" та "мова", ієрархічно впорядкувала їх за тематичними групами й підгрупами.

Слід схарактеризувати поняття та визначити основні ознаки фонетичної (якнайближче передавання за звучанням і змістом), граматичної (відмінюваність раніше незмінних одиниць; творення похідних слів від запозичених одиниць) і лексико-семантичної (підміна значення термінів англомовного походження на українськомовному ґрунті та їх взаємодія з питомими термінологічними одиницями) засвоєності англомовних термінів, що входять до української фінансово-економічної термінології.

Ступінь співвіднесення походження фінансово-економічної термінології з питомими й запозиченими компонентами в системі української мови та їх взаємодії нині надзвичайно високий. Водночас надмірне захоплення запозиченнями англомовного походження та невиправдане використання іншомовних лексем із умови наявності автентичних відповідників із тим самим значенням також є характерною рисою сьогодення (*процент* — *відсоток*, *резолуція* — *ухвала*). Отже, слід зважено оцінювати доцільність засвоєння англіцизмів у фінансово-економічній терміносистемі української мови (*хеджування* — *відгородження*; *холдинг* — *утримування*, *холдингова компанія* — *компанія-утримувач*).

Ще одним аспектом лексико-семантичної адаптації запозиченого терміна є його здатність утворювати терміни-сполуки з питомими термінами чи загальноживаними словами мови-реципієнта: *людські ресурси*, *робоча група*, *апарат управління*, *централізація управління*, *ефективність управління*, *адміністрація підприємства*. Вхідження терміна в систему мови характеризується розширенням його значення, перенесенням дії на суб'єкт: *адміністрація* ("допомагаю, управляю" та "назва посадової особи, яка керує"), *інспекція* ("огляд, стежу" й "організація, що здійснює нагляд") [6].

Варіативність є однією з першорядних властивостей мови, що дає змогу повніше досліджувати термінологію. Доволі часто варіант значення об'єд-

нують із синонімом. Для їх розмежування окремі дослідники відносять до варіантів лише однокореневі утворення, семантична близькість яких ґрунтується на тотожності граматичної функції. Виділяючи словотвірні чи морфологічні варіанти як явища, пов'язані з тотожністю одиниці, не враховують їхню структуру, а саме те, що однокореневі одиниці, навіть ідентичні за значенням, не можуть бути варіантами того самого слова, оскільки утворені за допомогою основного способу словотворення [5]. Потрібно здійснювати відбір назв із низки дублетних найменувань, що часто зазнають зросійщення, тобто запозичення проходить не один етап і не відразу інтегрується в мовний світ вітчизняних науковців: *безплатний/безоплатний* (те, за що не платиться; наприклад, проїзд, але державі він коштує певних грошей) — *безкоштовний* (не має собівартості); *вартість* (користь, цінність) — *ціна* (скільки коштує). Зважаючи на роль трьох типів термінів (росіянізмів, англіцизмів та інтернаціоналізмів) у різних терміносистемах сучасної української мови, виявлено способи й засоби їх можливої заміни українськими відповідниками.

Варто звернути увагу й на те, що дублет може стати словотвірним гніздом і замінити його українським відповідником вже неможливо. Прозорість розуміння терміна не завжди є пріоритетним чинником, оскільки на заваді стає громіздкість форми. Не слід забувати й про професіоналізми, здебільшого репрезентовані словосполученнями (*замороження рахунків, відповідно до закону, величина активів, визнання суми як доходу, дебіторська заборгованість*).

Більшість термінів утворено відносно нещодавно. Поява нового уявлення/поняття спричиняє формування кількох термінів у різних місцях. З часом зміст і обсяг нового поняття уточнюється, відокремлюються характерні ознаки й відбувається вибір, що відповідає

поставленим вимогам. Отже, синоніми/варіанти терміна поступово виходять з ужитку, а наявність синонімічних понять у науковому тексті є наслідком поступу науки.

Ще одним варіантом розвитку термінологічної системи є так звана детермінологізація (досліджували А. Д'яков, Т. Панько, В. Дубічинський, Л. Васенко та інші). Це лексика, що вийшла за межі терміносистеми та функціонує в загальнолітературній площині. Термін набуває нового значення [9], поширюючись і в системі науки, і поза нею. Медичні, юридичні, економічні поняття, котрі використовують у ЗМІ, набувають "об'ємності" та влучності й водночас не втрачають смислового навантаження (*коливання економічного курсу, податковий апарат, економічне самогубство, автотатичний бюджет*).

Сучасний процес терміноутворення ускладнений ще й тим, що нині панують два діаметрально протилежних погляди на походження лексем. Перший — це англомовні запозичення, тобто тенденція до інтернаціоналізації термінів, а другий — лише питомі слова. Досліджуючи поняття та виявляючи характерні ознаки запозичень в економічній науці, констатуємо пріоритет першого шляху поповнення української лексики.

Висновки. Фахівці НБУВ, які здійснюють реферування масиву наукової літератури, на постійній основі виконують редакторські роботи, спрямовані на гармонізацію вітчизняної терміносистеми. Орієнтуючись на принципи милозвучності, наявності питомого відповідника, точності відображення певного явища в мові, постійно працюють над уніфікацією наукової термінології.

За допомогою засобів української мови можна висловити найтонші значення, котрі складно передати іншими мовами, і саме це сприяє добору питомого терміна-відповідника.

Список використаної літератури

1. Вакуленко М. О. Методологічні засади вивчення наукової термінології / М. О. Вакуленко // Термінологічний вісник. — 2013. — Вип. 2 (2). — С. 16—21.
2. Вакуленко М. О. Сучасні проблеми термінології та української термінографії / М. О. Вакуленко. — Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=VFEIR&P21DBN=VFEIR&Z21ID=&Image_file_name=DOC/RE0000082.PDF&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1. — Назва з екрана.
3. Єльнікова Н. Лексико-семантичні особливості юридичної термінології / Н. Єльнікова. — Режим доступу: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/1129>. — Назва з екрана.
4. Кияк Т. Мовна політика і термінознавство / Т. Кияк // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології". — 2004. — № 503. — С. 8—11.
5. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами / І. Кочан // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології". — 2008. — № 620. — С. 14—19. — Режим доступу: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk620/TK_wisnyk620_kochan.htm. — Назва з екрана.
6. Краснопольська Н. Запозичення в українській термінології / Н. Краснопольська // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології". — 2010. — № 675. — С. 125—130.
7. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. — Львів : Світ, 1994. — 216 с.
8. Пілецька Н. Економічна термінологія як об'єкт дослідження / Н. Пілецька // X Міжнародна наукова конференція "Проблеми української термінології СловоСвіт 2008", 30 вересня — 2 жовтня, 2008 р., Львів. — Режим доступу: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_konf_10.htm. — Назва з екрана.
9. Попова Н. Запозичання англіцизмів у сучасній українській мові / Н. Попова // Зб. наук. пр. XIX міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. "Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії", 30—31 жовтня 2015 р., Переяслав-Хмельницький. — С. 137—140. — Режим доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/uk/art/5462>. — Назва з екрана.
10. Пшенична Л. Термінологічна робота: науковий текст як джерело нових знань / Л. Пшенична, В. Шевченко, Н. Шишкіна. — Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/02_38.pdf. — Назва з екрана.

11. Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? / П. О. Селігей // Українська мова. — 2007. — № 4. — С. 16—32.
12. Стецюк С. Англомовні запозичення в українській фінансово-економічній термінології / С. Стецюк // Проблеми української термінології : матеріали Міжнар. наук. конф., 27—29 верес. 2012 р. : зб. наук. пр. — 2012. — С. 52—54. — Режим доступу: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Zbirnyk_2012/TK_Zbirnyk_2012_2_stecuk.htm. — Назва з екрана.
13. Туровська Л. Ще раз про емоційність терміна / Л. Туровська // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології". — 2010. — № 676. — С. 82—85.
14. Яковчук Д. С. Особливості пошуку наукових матеріалів. Магістерська програма: "Інформаційні управляючі системи та технології" / Д. С. Яковчук. — Київ, 2009. — 40 с. — Режим доступу: www.ukma.edu.ua/~gor/courses/.../Yakovchuk.doc. — Назва з екрана.

Tetiana Polischuk

Borrowing of economic terms in the abstract database of "Ukrainika scientific"

Studied Ukrainian term as a cultural phenomenon. The author analyses modern tendencies of development of economic terminology. Characterized by issues of borrowing in economic terms and they sailed on lexico-semantic development in the warehouse of the modern Ukrainian language. Analyzes different approaches to the classification of terms, their types and prevalence. Investigates the current state of fixation of the tumors in the dictionary. Defines the role of English borrowings in the Ukrainian financial-economic terminosystem and listed on the negative aspects of this phenomenon. Attention is paid to the peculiarities of the definition of variability, synonymy, doubletest terms, professionalisms and interpreted the specificity of their use in Ukrainian language as full-fledged objects of modern language system. The processes of the emergence of rosans, anglicisms and international in the modern Ukrainian language. Linguistic and inter-linguistic factors of borrowing in the investigated system were found. Attention is paid to the issues of the complexity of the form of the term. Defines the role of terminology in the formation of professional language competence of professionals of any industry, particularly economic. After the appearance of any new term takes time. Discussed the status of specific national framework in the formation of a scientific thesaurus. The generality of the term, its readability of the audience is characterized, and also clarified whether there is a need for its interpretation. Listed on the features of the text that may have a different purpose and different content material. The questions of whether the use of foreign borrowings of scientific terms, if the national of compliance with the existing and carry the full value of a new concept. The influence of the phenomena of globalization and internationalization also have a significant impact. It was researched on materials of abstract database "Ukrainika Naukova".

Keywords: term; terminology; borrowing; economic terms usability; national correspondence; economic text; internationalisms; vocabulary

References

1. Vakulenko M. O. (2013). Metodologichni zasady vyvchennja naukovoji terminologhiji. *Terminologhichnyj visnyk*, 2 (2), pp. 16—21.
2. Vakulenko M. O. (2020). *Cuchasni problemy terminologhiji ta ukrajinsjkoji terminoghrafiji*. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=VFEIR&P21DBN=VFEIR&Z21ID=&Image_file_name=DOC/RE0000082.PDF&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.
3. Jeljnjkova N. (2020). *Leksyko-semantychni osoblyvosti jurydychnoji terminologhiji*. Available at: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/1129>.
4. Kyjak T. (2004). Movna polityka i terminoznavstvo. *Visnyk Nac. un-tu "Ljvivsjska politekhnika"*. Serija "Problemy ukrajinsjkoji terminologhiji", 503, pp. 8—11.
5. Kochan I. (2008). Varianty i synonimy terminiv z mizhnarodnymy komponentamy. *Visnyk Nac. un-tu "Ljvivsjska politekhnika"*. Serija "Problemy ukrajinsjkoji terminologhiji", 620, pp. 14—19. Available at: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk620/TK_wisnyk620_kochan.htm.
6. Krasnopoljsjka N. (2010). Zapozychennja v ukrajinsjkij terminologhiji. *Visnyk Nac. un-tu "Ljvivsjska politekhnika"*. Serija "Problemy ukrajinsjkoji terminologhiji", 675, pp. 125—130.
7. Panjko T. I., Kochan I. M., Macjuk Gh. P. (1994). *Ukrajinsjke terminoznavstvo*. Ljviv: Svit.
8. Pilecjka N. (2008). *Ekonomichna terminologhija jak objekt doslidzhennja*. X Mizhnarodna naukova konferencija "Problemy ukrajinsjkoji terminologhiji SlovoSvit 2008", 30 veresnja — 2 zhovtnja, Ljviv. Available at: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_konf_10.htm.
9. Popova N. (2015). *Zapozychannja anghlicyzmiv u suchasnij ukrajinsjkij movi*. Zb. nauk. pr. XIX mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. "Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky na pochatku tretjogho tysjacholittja u krajinakh Jevropy ta Aziji", 30—31 zhovtnja 2015 r., Perejaslav-Khmeljnycjkyj, pp. 137—140. Available at: <http://conferences.neasmo.org.ua/uk/art/5462>.
10. Pshenychna L., Shevchenko V., Shyshkina N. (2020). *Terminologhichna robota: naukovyj tekst jak dzherelo novykh znanj*. Available at: http://vlp.com.ua/files/02_38.pdf.
11. Selighej P. O. (2007). Shho nam robyty iz zapozychennjamy? *Ukrajinsjka mova*, 4, pp. 16—32.
12. Stecjuk S. (2012). *Anghlomovni zapozychennja v ukrajinsjkij finansovo-ekonomichnij terminologhiji*. Problemy ukrajinsjkoji terminologhiji: mizhnar. nauk. konf., 27—29 veres. 2012 r.: zb. nauk. pr., pp. 52—54. Available at: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Zbirnyk_2012/TK_Zbirnyk_2012_2_stecuk.htm.
13. Turovsjska L. (2010). Shhe raz pro emocijnistj termina. *Visnyk Nac. un-tu "Ljvivsjska politekhnika"*. Serija "Problemy ukrajinsjkoji terminologhiji", 676, pp. 82—85.
14. Jakovchuk D. S. (2009). *Osoblyvosti poshuku naukovykh materialiv*. Maghistersjska prohrama: "Informacijni upravljajuchi systemy ta tekhnologhiji". Kyiv. Available at: www.ukma.edu.ua/~gor/courses/.../Yakovchuk.doc.

Надійшла до редакції 10 березня 2020 року